

การปรับปรุงพันธุ์บัวหลวงสำหรับผลิตดอก

ศยามล แก้วบรรจง¹ เมธาพร นาคเกลี้ยง² ละมัย สงสัย²

บทคัดย่อ

การปรับปรุงพันธุ์บัวหลวงสำหรับผลิตดอก เริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนตุลาคม ๒๕๕๙ จนถึงปัจจุบัน ณ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรสงขลา สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ ๘ มีวัตถุประสงค์เพื่อคัดเลือกพันธุ์บัวหลวงสำหรับผลิตดอก โดยคัดเลือกสายต้นที่มีลักษณะเด่นจำนวน ๕ สายต้น ที่ได้รับการรวบรวมของศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรพัทลุง ระหว่างปี ๒๕๕๔ – ๒๕๕๘ ว่ามีศักยภาพเหมาะสมสำหรับพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง ได้แก่ บัวหลวงแดงทะเลน้อย (PTL.R.Sto:๕๒-๐๗) บัวหลวงแดงนราธิวาส (NAR.R.Sto:๕๔-๐๑) บัวหลวงขาวพญาขันธุ์ (PTL.Wh.Sto:๕๓-๑๖) บัวหลวงแดงแพร่เบอร์๔๕ (Bang Pa-la Sto:๕๓-๔๕) และบัวหลวงขาวสงขลา (SKL.Wh.Sto:๕๔-๐๒) นำมาทำการผสมแบบพบกันหมดซึ่งจะได้จำนวนลูกผสมทั้งหมด ๒๐ คู่ผสม และลูกผสมตัวเองจำนวน ๕ สายต้น ให้มีจำนวนเมล็ดอย่างน้อยคู่ผสมละ ๑๐๐ เมล็ด นำเมล็ดลูกผสมมาเพาะ แล้วปลูกเพื่อประเมินลูกผสมและคัดเลือกเบื้องต้น จากนั้นจึงเพิ่มปริมาณต้นที่คัดเลือกให้มีไหลอย่างน้อย ๕ ไหล และปลูกคัดเลือกซ้ำรอบที่ ๒, ๓ และ ๔ โดยมีจำนวนไหลที่ปลูกคัดเลือกต่อสายต้นอย่างน้อย ๑๐ ไหล ทำการคัดเลือกสายต้นที่ให้ผลผลิตและคุณภาพผลผลิตดีจำนวน ๕-๘ สายต้น และปลูกเปรียบเทียบสายต้นที่คัดเลือกพร้อมกับพันธุ์พื้นเมืองและพันธุ์แนะนำต่อไป ผลจากการดำเนินงาน ขณะนี้สามารถดำเนินการสร้างคู่ผสมไปได้แล้วไม่น้อยกว่า ๑๐ คู่ผสม และอยู่ระหว่างการปลูกเพาะเลี้ยงลูกผสม บันทึกลักษณะความสม่ำเสมอของลักษณะประจำพันธุ์ต่างๆ ลักษณะนิสัยการออกดอก ได้แก่ ระยะการออกดอก ความสม่ำเสมอของการออกดอก ระยะเวลาในการติดฝัก/ผล ระยะเวลาในการให้ผลผลิต จำนวนฝัก จำนวนเมล็ดต่อฝัก การเข้าทำลายของศัตรูพืช เพื่อประเมินลูกผสมและคัดเลือก ก่อนนำไปปลูกเปรียบเทียบสายต้นที่คัดเลือกพร้อมกับพันธุ์พื้นเมือง และจัดทำเป็นพันธุ์แนะนำบัวหลวงสำหรับผลิตดอกของกรมวิชาการเกษตรต่อไป

¹ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรสงขลา สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ ๘ กรมวิชาการเกษตร

² ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรพัทลุง สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ ๘ กรมวิชาการเกษตร

บทนำ

บัวหลวง (Lotus) หรือปทุมชาติ จัดอยู่ในวงศ์ Nelumbonaceae บัวหลวงที่พบในประเทศไทยมีเพียงชนิดเดียว คือ *Nelumbo nucifera* Gaertn. แต่มีหลายพันธุ์ แบ่งเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ คือ บัวหลวงปทุม บัวหลวงสัตตบงกช บัวหลวงปทุมทริก และบัวหลวงสัตตบุษย์ เป็นพืชที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วน เช่น ดอก ใบ เมล็ดและราก ประเทศไทยผลิตและส่งออกรากและเมล็ดบัวไปจำหน่ายต่างประเทศได้หลายรูปแบบ เช่น ผลผลิตสด อบแห้งแช่แข็ง เป็นต้น

ภาพที่ ๑ การปลูกบัวเพื่อตัดดอก

ภาพที่ ๒ การปลูกบัวเพื่อเก็บเมล็ด

ภาพที่ ๓ การปลูกบัวเพื่อเก็บรากและไหลบัว

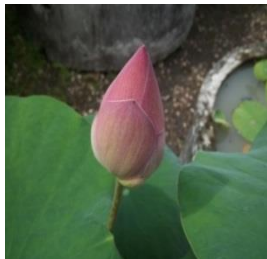
ในปี ๒๕๕๔-๒๕๕๖ สำนักผู้เชี่ยวชาญและศูนย์วิจัยเครือข่ายได้ร่วมวิจัยและพัฒนาพันธุ์บัวเพื่อใช้ในการบริโภคส่วนต่างๆ ได้แก่ เมล็ด รากและดอก ในส่วนของการสำรวจและรวบรวมพันธุ์ในโครงการที่ผ่านนั้น ภาคใต้ที่ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรพัทลุง รวบรวมมาได้ ๔๕ สายพันธุ์ และจากการเปรียบเทียบศักยภาพพันธุ์บัวหลวงที่รวบรวมจากแหล่งต่างๆ ในประเทศไทย ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรพัทลุง สามารถคัดเลือกสายพันธุ์ที่เจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่างได้ ๑๐ สายพันธุ์ ลงปลูกขยายพันธุ์ในพื้นที่ร่องคูที่ได้ดำเนินการพัฒนาพื้นที่ตามโครงการ Development of Agro – Eco – Friendly Agriculture through Adoption of Appropriate Technology ภายใต้งานความร่วมมือ IMT – GT เพื่อรองรับการวิจัยและพัฒนาพันธุ์และการใช้ประโยชน์จากบัว เป็นตัวอย่างการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างสอดคล้องกับสภาพภูมินิเวศน์ (พิชิตและคณะ, ๒๕๕๗) ดังตารางที่ ๑

ตารางที่ ๑ สายพันธุ์บัวหลวงที่สามารถเจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่างได้ ๑๐ สายพันธุ์

พันธุ์	รหัสที่	ลักษณะเด่น	แหล่งที่มา
๑. บัวหลวงแดง	PTL.R.Sto:๕๒-๐๖	ใบใหญ่ ก้านในยาวดอกตูมป้อมมาก ดอกบานคล้ายชาม	ศวพ.พัทลุง
๒. บัวหลวงแดง	PTL.R.Sto:๕๒-๐๗	ใบใหญ่ ก้านในยาวดอกตูมป้อมมาก ดอกบานคล้ายชาม สีแดงเข้ม	ทะเลน้อย พัทลุง
๓. บัวหลวงแดง	NAR.R.Sto:๕๔-๐๑	ใบใหญ่ ก้านในยาวดอกตูมป้อมมาก ดอกบานคล้ายชาม สีแดง	รือเสาะ นราธิวาส
๔. บัวหลวงขาว	PTL.Wh.Sto:๕๓-๑๖	ใบใหญ่ ก้านในยาวดอกตูมป้อมมาก ดอกบานกลมคล้ายลูกบอลกลีบซ้อนมาก	พญาขันธุ์ อ.เมือง พัทลุง
๕. บัวหลวงแดง	PJ.R.Sto:๕๓-๐๑	ใบใหญ่ ก้านในยาวดอกตูมป้อมมาก ดอกบานคล้ายชาม สีแดง รากใหญ่	บึงบัวสามร้อยยอด ประจวบคีรีขันธ์
๖. บัวหลวงขาว	PJ.Wh.Sto:๕๔-๐๒	ใบใหญ่ ก้านในยาวดอกตูมป้อมมาก ดอกบานคล้ายชาม สีแดง	บึงบัวสามร้อยยอด ประจวบคีรีขันธ์
๗. บัวหลวงขาว	SKL.Wh.Sto: ๕๔-๐๒	ใบใหญ่ ก้านในยาวดอกตูมป้อมมาก ดอกบานคล้ายชาม สีขาว กลิ่นหอม	อ.เมือง สงขลา
๘. บัวหลวงขาว	SKL.Wh.Sto:๕๔-๐๔	ใบใหญ่ ก้านในยาวดอกตูม ป้อมมากดอก บานคล้ายชาม สีขาว กลิ่นหอม	บ้านคลองเปล ต.น้ำผุด อ.หาดใหญ่ สงขลา
๙. บัวหลวงแดง	Bang Pa-la Sto:๕๓-๔๕	ใบใหญ่ ก้านในยาวดอกตูมป้อมมาก ดอกบานคล้ายชาม สีแดง	อ.วังหิน แพร่
๑๐. บัวสาย	SKL.R.Sto:๕๒-๐๑	ใบใหญ่ ดอกสีแดงเข้ม	ฉลุง อ.รัตภูมิ สงขลา

จากข้อมูลสายพันธุ์บัวหลวงที่กล่าวมาทั้ง ๑๐ สายพันธุ์ สามารถพัฒนาต่อยอด งานวิจัยด้านปรับปรุงพันธุ์สำหรับผลิตดอก ในปี ๒๕๕๙-๒๕๖๔ เพื่อให้ได้เป็นพันธุ์แนะนำของกรมวิชาการเกษตร ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรสงขลา จึงได้ดำเนินการปรับปรุงพันธุ์บัวหลวงสำหรับผลิตดอก โดยคัดเลือกจากสายพันธุ์ที่มีลักษณะเด่นจำนวน ๕ สายต้น ดังตารางที่ ๒

ตารางที่ ๒ ลักษณะสายต้นบัวหลวงที่คัดเลือกมาปรับปรุงพันธุ์ จำนวน ๕ สายต้น

สายต้น	ลักษณะเด่น/การใช้ประโยชน์	ลักษณะดอก
๑. บัวหลวงแดงนราธิวาส	ลักษณะเด่น ดอกสีแดงเข้ม มีกลิ่นหอม ทนต่อการปักแจกัน การใช้ประโยชน์ เป็นบัวตัดดอกขายเพื่อการค้า ใช้ในงานพิธีต่างๆ หรือเรียกอีกอย่างว่า บัวบาก	
๒. บัวหลวงขาวสงขลา	ลักษณะเด่น ดอกสีขาว มีกลิ่นหอมเย็น การใช้ประโยชน์ : ใบ เกสร ตากแห้งใช้ทำชาสมุนไพร ก้านดอก-ก้านใบเหมาะสำหรับทำเส้นใยบัว	
๓. บัวหลวงแดงทะเลน้อย	ลักษณะเด่น ดอกสีแดงเข้มมีละอองเกสรเพศผู้สีเหลืองเข้ม การใช้ประโยชน์ เป็นบัวตัดดอกใช้บูชาพระ ใบใช้สำหรับห่ออาหาร ไหลบัวนิยมนำมาประกอบอาหาร ส่วนละอองเกสร เหมาะสำหรับทำสีหรือเครื่องสำอาง	
๔. บัวหลวงขาวพญานันท์	ลักษณะเด่น ดอกสีขาวซ้อนก้านดอกแข็งแรงทนต่อการปักแจกัน การใช้ประโยชน์ เป็นบัวตัดดอกขายเพื่อการค้า ใช้ในงานพิธีต่างๆ	
๕. บัวหลวงแดง แพร่เบอร์๔๕	ลักษณะเด่น ดอกสีแดงสดดูตา พอร์มดอกสวยทนต่อการปักแจกัน การใช้ประโยชน์ เป็นบัวตัดดอกขายเพื่อการค้า ใช้ในงานพิธีต่างๆ ก้าน ดอกและก้านใบเหมาะสำหรับทำเส้นใย	

วิธีดำเนินการ

สิ่งที่ใช้ในการทดลอง

สายต้นบัวที่คัดเลือกในปี ๒๕๕๔-๒๕๕๘

แบบและวิธีการทดลอง

ไม่มีแผนการทดลอง หลังจากสร้างลูกผสมบัวหลวงจากพ่อแม่ที่มีลักษณะทางการเกษตรและผลผลิตที่ดีในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ จำนวน ๒๕ คู่ผสม คู่ผสมละ ๑๐๐ เมล็ด เพาะเมล็ดลูกผสมและปลูกต้นกล้าในบ่อเปรียบเทียบกับประเมินเพื่อคัดเลือกลูกผสม ๒๐ เปอร์เซ็นต์ของประชากรแต่ละคู่ผสม ที่มีลักษณะดีเด่นทั้งด้านการเจริญเติบโต ผลผลิต องค์ประกอบผลผลิตและคุณภาพของผลผลิตเมล็ดบัว เพื่อใช้เป็นต้นพันธุ์ในการปลูกเปรียบเทียบและประเมินคัดเลือกต่อไปในปี พ.ศ. ๒๕๖๑

วิธีการ

๑. สร้างลูกผสมสำหรับการคัดเลือก โดยใช้สายต้นบัวที่คัดเลือกในปี ๒๕๕๔-๒๕๕๘ คือ สายพันธุ์คัดเลือกของ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรพัทลุง จำนวน ๕ สายต้น (PTL.R.Sto:๕๒-๐๗, PTL.Wh.Sto:๕๓-๐๖, NAR.R.Sto:๕๔-๐๑, SKL.Wh.Sto: ๕๔-๐๒ และ Bang Pa-la Sto:๕๓-๔๕) ผสมแบบพบกันหมด ซึ่งจะได้จำนวนลูกผสมทั้งหมด ๒๐ คู่ผสมและ ลูกผสมตัวเองจำนวน ๕ สายต้น ให้มีจำนวนเมล็ดอย่างน้อยคู่ผสมละ ๑๐๐ เมล็ด

๒. เพาะเมล็ดลูกผสม ปลูกลูกผสมคู่ที่ได้จากผสมพันธุ์ แล้วปลูกในวงบ่อฯ ละ ๑ สายต้น

๓. ประเมินลูกผสมและคัดเลือกเบื้องต้นประมาณ ๒๐ %

๔. เพิ่มปริมาณต้นที่คัดเลือกให้มีไหลอย่างน้อย ๕ ไหล และปลูกคัดเลือกซ้ำรอบที่ ๒ คัดเลือกประมาณ ๒๐ %

๕. ปลูกคัดเลือกซ้ำรอบที่ ๓ และ ๔ โดยมีจำนวนไหลที่ปลูกคัดเลือกต่อสายต้นอย่างน้อย ๑๐ ไหล และคัดเลือกสายต้นที่ให้ผลผลิตและคุณภาพผลผลิตดีจำนวน ๕-๘ สายต้น

๔. ปลูกเปรียบเทียบสายต้นที่คัดเลือกพร้อมกับพันธุ์พื้นเมือง/พันธุ์แนะนำ

การบันทึกข้อมูล

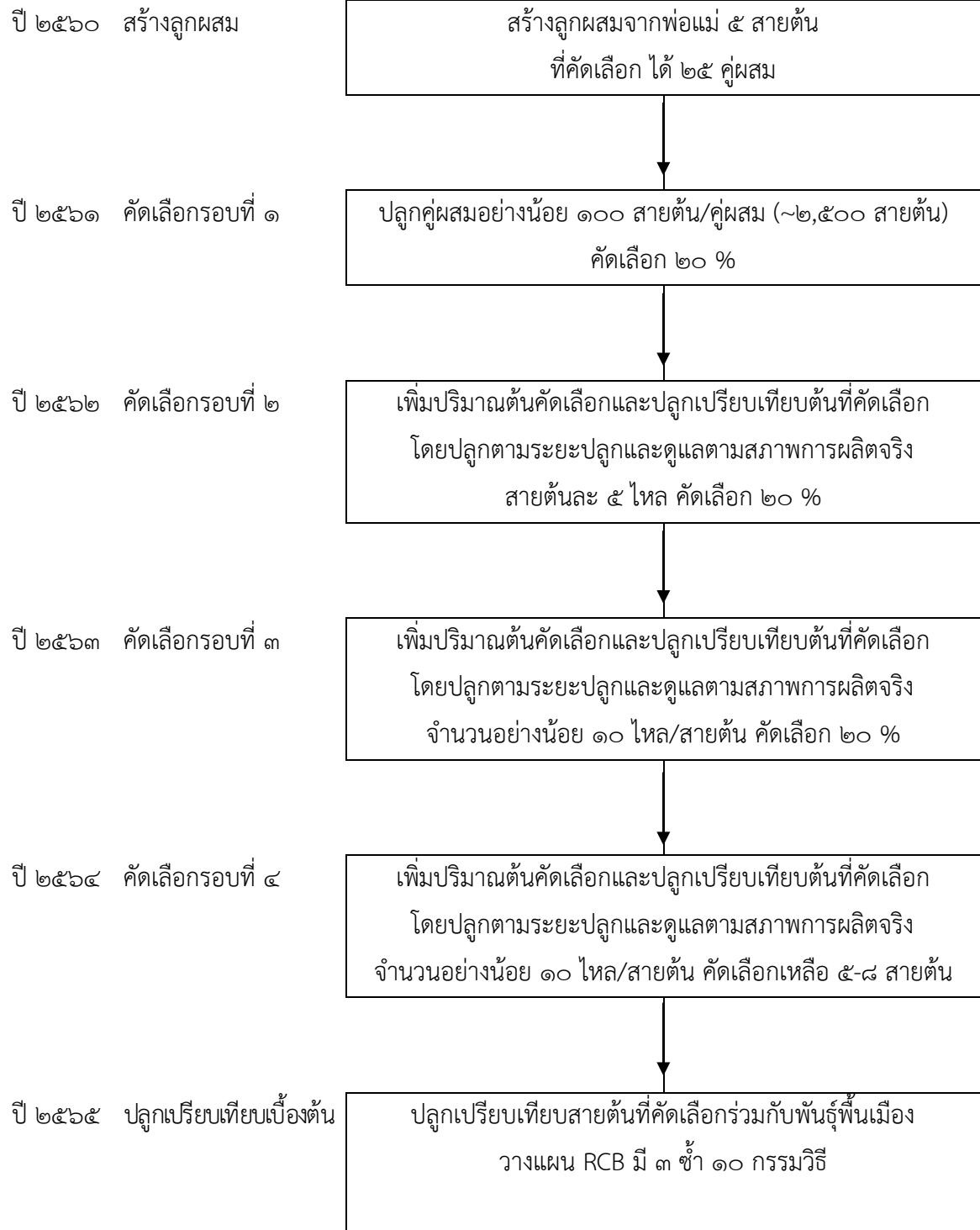
๑. ความสม่ำเสมอของลักษณะประจำพันธุ์ต่างๆ

๒. การออกดอก ได้แก่ ระยะเวลาการออกดอก ความสม่ำเสมอของการออกดอก ระยะเวลาในการติดฝัก/ผล ระยะเวลาในการให้ผลผลิต เป็นต้น

๓. ผลผลิตและคุณภาพของผลผลิต ได้แก่ จำนวนฝัก จำนวนเมล็ดต่อฝัก เป็นต้น

๔. การระบาดของศัตรูพืช

แผนการปรับปรุงพันธุ์บัวหลวง สำหรับผลิตดอก

ผลการดำเนินงาน

๑.ดำเนินการผสมพันธุ์บัวหลวง จำนวน ๒๕ คู่ผสม พบว่า มีจำนวนบัวหลวงที่ผสมติด จำนวน ๑๔ คู่ผสม เป็นพันธุ์ที่ได้จากการผสมข้าม จำนวน ๑๐ คู่ผสม และผสมตัวเอง จำนวน ๔ คู่ ดังตารางที่ ๓

๒. นำลูกผสมที่ได้จากการผสมข้ามพันธุ์ และผสมตัวเอง ไปเพาะเลี้ยงในน้ำจนเป็นต้นอ่อน ก่อนจะย้ายไปลงบ่อเพาะเลี้ยงลูกผสม เพื่อคัดเลือกพันธุ์ที่มีลักษณะเด่นต่อไป ดังภาคผนวก

ตารางที่ ๓ บัวหลวงที่ได้จากการผสมข้ามพันธุ์ และผสมตัวเอง จำนวน ๑๔ คู่ผสม

ลำดับ ที่	คู่ผสม		จำนวน (เมล็ด)		
	พันธุ์แม่	พันธุ์พ่อ	ผสมติด	สมบูรณ์	ฝ่อ
๑	แดงนราธิวาส	พญาขันขาว	๑๓	๐	๑๓
๒	แดงนราธิวาส	แดงทะเลน้อย	๖	๖	๐
๓	แดงนราธิวาส	ขาวสงขลา	๒๒	๑๑	๑๑
๔	แดงนราธิวาส	แพร์ เบอร์ ๔๕	๑๑	๗	๔
๕	ขาวสงขลา	แดงนราธิวาส	๑๔	๗	๗
๖	ขาวสงขลา	แพร์ เบอร์ ๔๕	๑๕	๑๑	๔
๗	แดงทะเลน้อย	แดงนราธิวาส	๓๐	๗	๒๓
๘	แดงทะเลน้อย	พญาขันขาว	๑๑	๑	๑๐
๙	พญาขันขาว	แดงนราธิวาส	๒๙	๖	๒๓
๑๐	แพร์ เบอร์ ๔๕	แดงทะเลน้อย	๑๓	๓	๑๐
๑๑	แดงนราธิวาส (ผสมตัวเอง)		๑๘	๑๐	๘
๑๒	ขาวสงขลา (ผสมตัวเอง)		๒๗	๑๔	๑๓
๑๓	แดงทะเลน้อย (ผสมตัวเอง)		๒๖	๑๘	๘
๑๔	แพร์ เบอร์ ๔๕ (ผสมตัวเอง)		๒๙	๑๐	๑๙

สรุปผลการทดลอง

สามารถผสมพันธุ์บัวหลวง ได้ทั้งหมดจำนวน ๑๔ คู่ผสม เป็นพันธุ์ที่ได้จากการผสมข้าม จำนวน ๑๐ คู่ผสม และผสมตัวเอง จำนวน ๔ สายพันธุ์ ขณะนี้เพาะเลี้ยงต้นกล้าบัวหลวงลูกผสมไปแล้ว จำนวน ๑๐ บ่อ ซึ่งจะต้องเร่งดำเนินการสร้างลูกผสมบัวหลวงให้ได้ครบทั้งหมด จำนวน ๒๕ คู่ผสม เพื่อจะได้ประเมินลูกผสมและคัดเลือกเบื้องต้น จากนั้นจึงเพิ่มปริมาณต้นที่คัดเลือกให้มีไหลอย่างน้อย ๕ ไหล และปลูกคัดเลือกซ้ำรอบที่ ๒, ๓ และ ๔ ต่อไป

การนำไปใช้ประโยชน์

ในปี ๒๕๖๔ จะได้เหง้าบัวหลวงพันธุ์ดีเพื่อการผลิตดอก ที่สามารถขยายต้นพันธุ์สู่เกษตรกรผู้ปลูก อย่างน้อย ๑-๒ สายพันธุ์ กลุ่มเป้าหมายคือ เกษตรกรผู้ปลูกบัวหลวงเพื่อการค้า และผู้สนใจทั่วไป

เอกสารอ้างอิง

กรมวิชาการเกษตร. ๒๕๕๕. มหัศจรรย์สี่สันพรรณบัว. กรมวิชาการเกษตร. กรุงเทพฯ. ๗๔ หน้า.

จุลชีพ, www.agriman.doae.go.th/home/news๓/new๓_๑/.../๐๐๐๙beutong.doc

พิชิต สฟโชค, นลินี จาริกภากร, ละมัย สงสัย, ช่ออน พรหมสังคหะ และณัฐพงศ์ สงแทน. ๒๕๕๗. การวิจัยบัวและระบบการผลิตพืชชุ่มน้ำในพื้นที่จังหวัดพิจิตร. หน้า ๑๖๙ - ๑๗๘. ในเอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี ๒๕๕๗ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ ๕ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ ๗ และสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ ๘ วันที่ ๑-๓ พฤษภาคม ๒๕๕๗. ณ โรงแรมเดอะกรีนเนอรี่รีสอร์ท เขาใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา.

สถาบันวิจัยพืชสวน กรมวิชาการเกษตร. แผ่นพับ บัว ความหลากหลายพันธุ์กรรมและการใช้ประโยชน์ ตีพิมพ์ครั้งที่ ๑/๒๕๕๘. สถาบันวิจัยพืชสวน กรมวิชาการเกษตร.

ภาคผนวก

ภาพที่ ๔ ขั้นตอนการผสมพันธุ์ระหว่าง บัวหลวงสายพันธุ์แดงนราธิวาส x บัวหลวงสายพันธุ์แดงทะเลน้อย

ภาพที่ ๕ ขั้นตอนการเพาะเมล็ดลูกผสมจนงอก ก่อนนำไปลงในบ่อเพาะเลี้ยง จนกระทั่งบัวหลวงออกดอก

ภาพที่ ๖ คู่ผสม ระหว่าง บัวหลวงขาวพญาจันทร์ (แม่) x บัวหลวงแดงนราธิวาส (พ่อ)

ภาพที่ ๗
บัวหลวงแดง

แพร่เบอร์๔๕ ผสมตัวเอง

ภาพที่ ๘ บัวหลวงขาวสงขลา ผสมตัวเอง